

FRANTIŠEK MAINUŠ

PŘÁTELSKÉ VZTAHY ČESKOSLOVENSKÝCH A SOVĚTSKÝCH OBČANŮ V LETECH DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Ve svém příspěvku se budu zabývat vývojem přátelských vztahů mezi občany SSSR a Československa. Hlavní pozornost zaměřím na vztahy mezi našimi a sovětskými lidmi, odvečenými na nucené práce, do zajateckých a koncentračních táborů, dále na pomoc našich lidí sovětským uprchlíkům z těchto táborů, na bojovou spolupráci v partyzánských a ilegálních skupinách odporu a konečně na vzájemnou spolupráci při osvobozovacích bojích. Je pochopitelné, že v krátkém příspěvku nebudu moci vyčerpát podrobně všechny složité otázky. Na základě dlouholetého výzkumu těchto problémů chci čtenářům ukázat mnohotvárné a bratrské styky mezi lidmi z nejrůznějších oblastí SSSR a našimi lidmi, mezi příslušníky Rudé armády, partyzány i oběťmi fašismu, válečnými zajatci a zavlčenými občany SSSR na nucené práce do Německa.

V české a slovenské společnosti měly přátelské vztahy k ruskému národu starou tradici. Po dlouhá desetiletí se prolínalo každodenním životem našich národů rusofilství, jež bylo využíváno kapitalistickou vládnoucí vrstvou, českou i slovenskou buržoazií, nezřídka ke svým úzce třídním zájmům. Přátelské vztahy našeho dělnického revolučního hnutí se již před VŘSR upínalo na ruský proletariát a čerpalo poznatky i posilu z ruského revolučního hnutí v podmínkách boje rakouské monarchie. Je možno ukázat obrovský význam ruské revoluce 1905—1907 na dělnické hnutí v našich zemích. Byly zasaženy dokonce i další vrstvy obyvatelstva, jimž se dostalo poučení z událostí v Rusku o neudržitelnosti rusofilství opírajícího se o zpátečnické carské samoděržaví.

VŘSR nesmírně ovlivnila vývoj na celé zeměkouli a vzbudila obrovský ohlas také v našich zemích, na konci první světové války a krátce po ní zasažených revolučními událostmi. Vznik sovětského státu, prvního státu socialistického, byl velkým podnětem pro nový rozmach sympatií a přátelství k jeho národům bez zbytečného balastu tradičního rusofilství. Nositelkou přátelství k SSSR a jeho národům se od počátku stala KSČ.¹ Komunisté využívali každé příležitosti k seznamování širokých mas české a slovenské společnosti s novým státem, jeho lidem, s činností komunistické

¹ Zdeněk Konečný, *Revoluční hnutí v Československu a jeho vztah k SSSR*. Praha 1960.

strany při výstavbě socialistické společnosti apod. Při pohledu na obrovskou práci, již vykonali komunisté v nelehkých dobách předmnichovské republiky ve snaze přiblížit co největšímu počtu našich občanů novou, socialistickou skutečnost vznikající v SSSR, je třeba se s úctou sklonit před známými i neznámými členy a funkcionáři KSČ. Pronásledování za pouhé zvolání slávy SSSR vězením, šikanování ze strany státních orgánů, vyhazování ze zaměstnání, šířili mezi našimi lidmi znalosti o SSSR a prohlubovali přátelství mezi lidmi obou států.²

Bylo by možno jmenovat mnoho případů i z prostředí našich vysokých škol, konkrétně z naší univerzity. Mezi tamními učiteli byli zanícení propagátoři přátelství mezi našimi národy a národy SSSR. Lze tu jmenovat např. prof. Helferta z filozofické fakulty, jenž po dlouhá léta byl jedním z neaktivnějších bojovníků za prohlubování tohoto přátelství.³

Po roce 1933 se SSSR postavil se vši rozhodností proti rostoucímu fašistickému nebezpečí. Československo bylo ohroženo rozpínavostí svého fašistického souseda, Německa. Jednoznačný postoj SSSR v záležitosti obrany Československa v roce 1938 vyvolal obrovský ohlas v masách Čechů a Slováků. V kritických týdnech v létě a na podzim 1938 se Češi a Slováci přesvědčili, kde jsou jejich skuteční přátelé. Sympatie k SSSR tehdy nesmírně vzrostly, a tak ani pokusy antikomunistů a protisovětských štváčů, pokoušejících se vyvolat také u nás protisovětské nálady po uzavření německo-sovětského paktu, nenašly úrodnou půdu. Naopak díky neúnavné vysvětlovací kampani komunistů se mezi našimi lidmi utvrdil názor, že SSSR tímto krokem, ostatně vynuceným nepřátelským postojem západních velmocí, získává čas k přípravě své země do boje proti silám fašistických mocností.

Přepadení nacistickým Německem a jeho spojenci znamenal zlom ve druhé světové válce. Poznamenal hluboce hnutí odporu v Evropě, také u nás. Zprávy o hrdinném boji sovětských lidí s fašistickými útočníky byly přijímány s obrovským zájmem. V tzv. protektorátě se v týdnech po 22. červnu 1941 rozšířilo hnutí odporu v takovém měřítku, že pražští okupační činitelé byli natolik přestrašeni, že Hitler byl nucen zakročit a poslal do Prahy osvědčeného pacifikátora poražených národů R. Heydricha, aby Čechy uklidnil a současně započal s konečným řešením českého problému, tzn. s likvidací českého národa. V těchto měsících sympatie s těžce bojujícími sovětskými lidmi podporovali naši vlastenci všemi způsoby. Narušovali dopravu i válečnou výrobu. Široce rozvinuli propagační kampaň přátelství se statečně bojujícími sovětskými lidmi. Také Slováci, které fašisticko-klerikální vláda nahnala na sovětskou frontu, projevíli jasně své prosovětské postoje. Slovenští vojáci dokázali skutky, že jejich přátelé jsou sovětské lidi, partyzáni a vojáci Rudé armády i sovětské civilní obyvatelstvo. Přebíhali k partyzánům i jednotkám Rudé armády, chránili sovětské lidi před nacistickými barbary, a tak nacistické velení, jež se přesvědčilo o nízkých bojových kvalitách slovenských jednotek, jež se byly nasazeny proti sovětským přátelům, je nakonec stáhlo.⁴

² *Tamtéž*, str. 88 n.

³ *Dějiny univerzity v Brně*. Brno 1969, str. 175 n.

⁴ Václav Král, *Pravda o okupaci*. Praha 1962, str. 224 n.

V protektorátě učinily okupační bezpečnostní orgány řadu opatření, včetně zesílení teroru, jemuž padly za oběť stovky nejlepších vlastenců, jen aby udržely klid a zastrašily všechny, kteří byli ochotni pomáhat protifašistickým silám. Ani teror, ani zesílená protisovětská propaganda, prováděná hromadnými sdělovacími prostředky pod vedením nejlepších odborníků Goebbelsova ministerstva, nezmenšily hluboké sympatie a přátelství k sovětským lidem v jejich osudovém zápase s nepřitelem, jenž se dral k srdci SSSR k Moskvě, obklíčil Leningrad a ovládl velké území Ukrajiny, Běloruska a pobaltských republik. Ani v měsících největších nacistických úspěchů se nepodařilo český a slovenský národ zvíkat a vsugerovat jim víru v konečné vítězství třetí říše. Náladu mezi Čechy vyjadřuje dobře konstatování ve zprávě vládního prezidenta v Opavě nadřízeným orgánům, v němž píše: „Češi doufají, že dosáhnou samostatnosti nebo dokonce splnění panslavistických snů s pomocí svého slovanského bratra, i kdyby byl skrz naskrz poživostělý nebo zdemokratizovaný. Vypuknutí války s Ruskem Čechy nijak nepřekvapilo, vždyť sledují (byť tajně, zato soustavně) zprávy nepřátelského rozhlasu, a tak jistě zachytili náznaky blížící se války s Ruskem. Tu opět ožily naděje, jež chovají z doby, kdy ještě existovalo Československo, ono velké nástupiště sovětoruské armády v srdci Německa.“⁵

Na podzim 1941 se naši občané poprvé setkali s příslušníky SSSR. Bylo to střetnutí bolestné. V Německu, popř. na obsazeném československém pohraničí v tzv. Sudetech, se objevili první sovětsí váleční zajatci přivlečení sem ze strašných zničujících táborů za frontou, aby jako starověcí otroci pracovali pro nepřitele. Českoslovenští občané v továrnách, na železnicích i jinde po celém Německu, kam je vyslaly úřady práce, s útrpností sledovali proudy zubožených sovětských válečných zajatců honěných surovými strážnými ze svých ubikací do továren a na jiná pracoviště, Sovětsí zajatci, zpravidla mladí lidé, se podobali spíše kostlivcům, byli oblečeni do zbytků uniforem pocházejících ze skladů armád z celé Evropy, často zcela bosí, nebo v dřevácích, ploužili se do práce a po jejím skončení do táborů. Na pracovištích nebylo snadno se s nimi dostat do styku. Byli přísně stráženi strážnými i německými civilisty a každý pokus o jakékoliv sblížení byl přísně trestán. Přece se však našli Češi a Slováci i příslušníci dalších národů, Francouzi, Poláci, Belgičané, kteří pomáhali těmto nejubožejším. Kus chleba, cigareta, lidské přátelské slovo, jež slyšeli tito lidé prošli peklem přifrontových likvidačních táborů, měly obrovský význam. Poznání, že ani uprostřed nacistického Německa nejsou sami, že existuje solidarita obětí nacismu bez ohledu na národnost, dodávala sovětským válečným zajatcům sílu a chuť do dalšího boje.

Na nesčetných pracovištích, rozestých po celé nacistické říši, i na některých územích okupovaných např. na československém pohraničí, v obsazené Francii a Belgii i jinde, kde byli sovětsí zajatci, Češi a Slováci prokazovali velkou vynalézavost v hledání způsobů, jak pomoci sovětským zajatcům, popř. také sovětským civilním dělníkům, jež německé okupační orgány odvlékaly z dočasně obsazeného území SSSR. Dávali jim

⁵ Josef Orlík, *Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940–1943*. Ostrava 1961, str. 57 n.

potraviny, chránili je před zvůli nacistických pohůnků, sdělovali jim nejnovější zprávy, pomáhali jim k útěkům apod. Dokladem o solidaritě našich lidí s občany SSSR jsou vzpomínky těch z nich, kteří přežili a v jejich paměti zůstali čeští a slovenští přátelé. Také Češi a Slováci dodnes vzpomínají na dny, kdy jejich přátelé, sověšší muži i ženy jim sdělovali poznatky o své vzdálené vlasti. Uvedu několik příkladů.

F. P. Spolitak, který jako válečný zajatec pracoval v Ústí nad L., ještě po létech napsal: „Trpěli jsme stále hladem. Když jsme chodili do práce okolo důstojnické kuchyně, nabírali jsme potají pomyje ze škopku u dveří a o to jsme se v táboře dělili. V železničním depu pracovalo se mnou několik Čechů, kteří se k nám chovali velmi přátelsky. Vzpomínám si na Karla a Arnošta (jejich jména jsem již zapomněl), kteří mně nosili chléb a brambory. Zdeněk mi vyprávěl o Československu, o Praze a věřil, že se Češi s pomocí sovětských vojáků stanou opět pány své země.“⁶

Do historie evropského protifašistického hnutí odporu se zapsalo povstání sovětských vězňů na bloku 20 v koncentračním táboře v Mauthausenu. Jedním z mála, kteří přežili hromadný útěk z tohoto bloku smrti, byl V. N. Ukrajincev.⁷ Než se dostal do Mauthausenu, byl v táboře válečných zajatců ve Staré Roli u Karlových Varů. Z tábora byly vidět okolní kopce a louky. Pro zajatce však tu byla pouze těžká práce u rozpálených pecí porcelánky. Ukrajincev pracoval s několika českými dělníky, z nichž někteří byli komunisté. Tím získal on i jeho 120 druhů cennou morální i materiální podporu. Češi prokazovali zajatcům cenné služby. S jejich pomocí byla v táboře vytvořena ilegální skupina. Vedení továrny si začalo stěžovat na časté vysazování strojů, s jejichž opravami byly veliké obtíže, i na klesající objem výroby. Poměrů v továrně si začaly blíže všimát také nacistické bezpečnostní orgány. Dvě mladé Češky varovaly Ukrajinceva a jeho přátele. Gestapo však zatkl několik sovětských zajatců a obvinilo je z organizování komunistické skupiny. Byli odsouzeni k pobytu v trestním táboře v kamenolomu. Byl to horší trest než smrt, protože z toho kamenolomu se téměř nikdo nevracel. Ukrajincev vydržel několikaměsíční pobyt v tomto táboře a vrátil se do Staré Role. Ale za několik dní s pomocí Čechů uprchl. Jeho útěk však nebyl úspěšný. Fašistické orgány jej za několik dní zadržely. Tentokrát byl poslán do koncentračního tábora v Mauthausenu na likvidaci. V pověstném 20. bloku se účastnil přípravy a provedení vzpoury a byl jedním z několika, jenž šťastně přežil štvanici na uprchlíky. Vzpomíná stále s vděčností na své české přátele, kteří mu pomohli v jeho těžkých dnech.⁸

Češi na německém území nebo na československém pohraničí, využívali každé příležitosti, aby se blíže seznámili se sovětskými zajatci i civilními sovětskými občany, tzv. ostarbeitry. Měli volný přístup do zábavních místností veřejných a toho nezřídka využívali, aby umožnili svým přátelům zúčastnit se filmového představení nebo rozptýlit se v restauraci apod. Mladé Rusky a Ukrajinky vzbuzovaly nejen soucit, ale také zájem mla-

⁶ Archiv katedry historie a archivnictví UJEP (dále AKH), vzpomínka F. O. Spolitaka.

⁷ Tamtéž, vzpomínka V. N. Ukrajinceva.

⁸ Tamtéž.

dých Čechů. Sympatie mnohého z nich se změnila ve více než přátelství. Kdybychom sledovali některé případy, byl by to řetěz příkladů o velmi přátelských vztazích mezi našimi mladými lidmi a sovětskými občany, dlouhá řada příběhů, setkání a příhod. Sympatie k ruskému národu, pěstované po dlouhá desetiletí, jež přerostla k sympatiím k revolučnímu socialistickému státu a jeho občanům, statečně bojujících proti společnému nepříteli, fašismu, zanechaly trvalé stopy u našich i sovětských lidí.

Nacistické orgány však nebyly slepé. Všude měly své agenty, kteří hlásili každý podezřelý přátelský styk cizinců, mezi něž patřili také Češi a Slováci, se sovětskými bolševiky. Není divu, že před nacistickými bezpečnostními orgány a jejich soudy stáli četní naši občané obviněni z napomáhání nepřátelům říše. Jejich jediným proviněním bylo, že dali sovětskému zajatci kus chleba, pomohli sovětskému příteli k útěku civilním oděvem apod. Tresty byly velmi těžké. V březnu 1943 byli odsouzeni k trestu smrti dva Češi, B. Stiebitz a R. Linhart za to, že nabáдали sovětské zajatce k útěku a slibovali jim pomoc.⁹ Zaměstnanec firmy MIAG v Brunšviku J. Malec byl odsouzen na 3 roky a 6 měsíců za to, že dal sovětským zajatcům kousek chleba a trochu soli.¹⁰ V železárnách v Brance u Opavy pracovala početná skupina sovětských zajatců. Ilegální organizace českých dělníků podporovala hmotně trpící sovětské lidi a pomáhala jim také při přípravách k útěku. Fašistům se podařilo zadržet několik uprchlíků a zatkl o pak několik českých dělníků. Někteří z nich zaplatili za svou obětavost svými životy. Byli popraveni nebo zemřeli v koncentračních táborech. Např. jeden Čech z Chvalíkovíc zahynul v Osvětimi, další český dělník z Bohučovic, taktéž dělník v braneckých železárnách, byl popraven, dalším dvěma se podařilo ukrývat až do osvobození.¹¹

Zachovaly se četné doklady o účinné pomoci našich lidí také sovětským civilním občanům. Ze vzpomínky jednoho českého dělníka, pracujícího ve Vídni, vyjímám aspoň několik vět: „Sovětští občané bydleli za ostnatým drátem jako dobytek. Chlapci oddělení od děvčat. Styk s ostatními národnostmi měli zakázán. Pracovali jako my 10–12 hodin denně. Ubikace nesměli opouštět. Pouze v neděli ve skupinách chodili na procházku. Pracoval jsem v dílně spolu se sovětskými zajatci Dulou, Vasilem a dalšími a s několika ukrajinskými dělníky. Velmi jsme si rozuměli a i s mistrem to nebylo špatné, přestože náš různí fašističtí fanatici pozorovali. Mistr neměl nacisty příliš v lásce. Jednou v polední přestávce se stal následující případ. Bylo vedro, a proto ti, kdo neměli nic ke svačině, a to byli sovětští občané, aby se nemuseli dívat na druhé, kteří svačili třeba jen černou kávu a kus chleba, odcházeli z haly a odpočívali na trávě. Odešli i naši zajatci a Ukrajinci. Přisedli k sovětským děvčatům před halu, kde stála silně demolovaná ukořistěná sovětská děla. Kolem šel nenáviděný verkšuc. Osopil se na sedící, proč ničí trávu a hned jedno děvče udeřil. Naš zajatec Vasilij, urostlý a krásný muž, odtrhl tohoto surovce od děvčete, aniž se dal vyzpovokovat k dalšímu zákroku. Všichni jsme včetně našeho mistra odsvoužovali hrubý zákrok verkšuce. Asi za hodinu přijelo k hale auto. Vasilij

⁹ Státní ústřední archiv Praha (dále SÚA), Reichjustizministerium, film č. 14.

¹⁰ František Ma in u š, *Totální nasazení*. Praha 1974, str. 171

¹¹ AKH, Zprávy z MNV, zpráva z Chvalíkovíc.

byl odveden na policii a vícekrát se k nám nevrátil. Jak jsem se dozvěděl od mistra, byl strašně zbit a pak zastřelen ve zkušební střelnici. Příslušníci sovětských národů byli vzorem přátelství na pracovištích i v táborech. Byli k sobě velmi pozorní a udržovali mezi sebou bratrskou solidaritu. V kuchyni pro ně vařili zvláštní jídlo a jejich jídelníček byl stále stejný. Stačilo se jen ke kuchyni přiblížit a už jsi měl dost. Zápach potvrzoval to, co nám říkali strážníci o kvalitě jídla. S ruskými přáteli jsme se my Češi dělili o to málo, co jsme měli. Sovětské ženy nám za to vypraly prádlo a zašily pracovní obleky. Velmi jsme oceňovali odvahu sovětských lidí, kterou denně prokazovali. Třeba jen to, že když šli hladoví z práce, zpívali bojové písně a opěvovali v nich své hrdiny. Bylo je slyšet daleko za ohradu závodu až do kasáren arzenálu, kde byly umístěny jednotky SS. Do večerky jejich lágry doslova hlaholily zpěvem za doprovodu balalajek. Zpěvem utišovali v sobě bolest ze vzpomínek na vzdálený domov. Zvláště po vítězství u Stalingradu se vystupňovala hrdost sovětských občanů. Opatřili jsme pro náš lágr mapu světa a společně se sovětskými ostarbeitry jsme sledovali postup na frontě. Já jsem odjížděl často domů. Měl jsem trvalou propustku. Dovážel jsem sovětským mužům i ženám různé obnošené svršky a boty. Někteří naši občané věděli pro koho to mám, a vždy mně již připravili balíček, který jsem přivezl těm nejobožejším. Naši sověští přátelé nám zase jako dík kupovali za marky, jichž měli dost, protože se za ně nedalo nic koupit, drobné dětské dárky, které jsme pak vozili domů jako pozornost od Rusů.¹²

Sověští občané, zavlčení do táborů, zajateckých i pracovních, byť žili v nejtěžších podmínkách, vydaní na pospas nejzuiřivějším fašistickým fanatikům, i za ostatními dráty pokračovali v odporu proti fašismu. Z pramenů jsou známy četné příklady, kdy sověští váleční zajatci vytvořili ilegální skupiny odporu, jež se připravovaly na boj při přiblížení fronty, pomáhaly při přípravách útěků, řídili sabotážní činnost apod. V hlubokém týlu fašistického Německa tak vznikala nebezpečná fronta odporu, o to nebezpečnější, že sověští občané nebyli jedinými z cizích občanů, kteří se postavili proti fašismu v srdci nacistické říše.

Mezi milióny zavlčenými cizinci existovala společná touha nezůstat pouhými poslušnými nástroji fašistických otrokařů, snaha přispět svým podílem ke společnému boji protifašistických sil. Na tomto místě chci uvést několik příkladů, kdy vedle sovětských společně bojovali také čeští, němečtí i jiní vlastenci. Od roku 1941 pracovala v Berlíně ilegální skupina nazvaná Europäische Union. Její členové, němečtí antifašisté, byli ve spojení se zahraničními dělníky. Mezi nimi byl také Čech, chemik dr. Šatkovič. Tato skupina vydala několik letáků v různých jazycích, mimo jiné v ruském a ukrajinském a navázala styk se sovětskými občany. V roce 1943 se gestapu podařilo přijít na stopu této skupiny. Řada jejich příslušníků byla zatčena a skončila na popravišti. V roce 1942 němečtí antifašisté spolu s antifašisty jiných národů založili ilegální skupinu Antifaschistische Volksfront. Tato skupina navázala úzké spojení s ilegálními organizacemi sovětských občanů, zejména s rozvětvenou organizací v táborech sovětských válečných zajatců Bratskoje sotrudničestvo plennyh. Významnou

¹² Tamtéž, zpráva F. Sáby.

roli v této skupině měl Čech S. Mervart, jenž od ledna 1942 pracoval jako laborant u jedné firmy v Mnichově. Velmi aktivně působil mezi svými krajany. Byl pověřen také politickou činností mezi sovětskými občany. Znal dobře rusky a tím jeho působení bylo účinnější. Napojil se na organizaci sovětských válečných zajatců rozšířenou v Bavorsku. Při schůzce německých a sovětských komunistů dělal Mervart tlumočnicka. Počátkem října 1943 byl třikrát ve Vídni, a tam navázal spojení s ilegální skupinou sovětských válečných zajatců. Když se koncem roku 1943 konala u Mnichova schůzka zástupců ilegálních skupin sovětských občanů, Mervart na ní měl referát o komunismu v současné době. Hlavním cílem této ilegální skupiny německých, sovětských a jiných antifašistů byla příprava na ozbrojený boj při přiblížení fronty. Mimo to byly provedeny velmi úspěšné sabotáže ve válečné výrobě i v dopravě. Gestapu se však podařilo do skupiny proniknout a odhalit ji. Několik set sovětských občanů se stalo obětí nacistického teroru. Byli popraveni nebo zahynuli v koncentračních táborech. Na konci roku 1944 se konal před lidovým soudem v Postupimi proces s vedoucími funkcionáři skupiny Antifaschistische Volksfront. Mezi odsouzenými k trestu smrti byl také Čech Mervart. Dne 15. ledna 1945 byl popraven.¹³

Sovětské občané se snažili využít každé vhodné příležitosti k útěku z tábora a uniknout do oblastí, kde byli partyzáni, nebo probít se do blízkosti fronty a spojit se s vojsky Rudé armády. Útěk sám byl v každém případě složitý. To však byla pouze první a zpravidla nikoliv nejnebezpečnější část celé akce. Fašistický aparát spolu se síti špiclů a pomocníků z řad německého civilního obyvatelstva byl schopen zadržet drtivou většinu uprchlíků v blízkém nebo vzdálenějším okolí od místa útěku. Následovaly drastické tresty. U sovětských občanů to bývalo odeslání do koncentračního tábora.

Důležitým pomocníkem uprchlíků bylo obyvatelstvo v okupovaných zemích. Všude, ve Francii, Norsku, Polsku a také v Československu, pomáhali obyvatelé okupovaných zemí uprchlíkům a jen s jejich pomocí se některým podařilo ujít nástrahám fašistických orgánů.

Od sklonku roku 1941 se začali objevovat v českých a slovenských vesnicích nejprve jedinci, později stále častěji skupiny uprchlíků z nacistických táborů. Českoslovenští občané pomohli velkému počtu sovětských, ale i polských, jugoslávských, francouzských a jiných uprchlíků. Vyčerpaným poskytli odpočinek, dali jim civilní šaty a nezřídka je ukrývali před slídivými zraky gestapa a policie. Lze uvést desítky známých případů, kdy sovětské uprchlíky dostali od Čechů a Slováků nezbytnou pomoc, a to bez ohledu na drastické tresty. Uvedu několik případů. Jedním z míst, kam se uchýlovali uprchlíci z nacistických táborů byla hájovna Karkanova v Morkovicích. Už na podzim 1941 se tam objevili první sovětské uprchlíky. Do konce války tam nalezlo pomoc a úkryt aspoň 13 sovětských občanů.¹⁴

Fašisté trestali tvrdě každého, kdo poskytl jakoukoliv pomoc nepřátelům říše. Desítky Čechů a Slováků zaplatilo svou obětavostí svými životy.

¹³ František Mainuš, *Totální nasazení (Češi na pracích v Německu 1939–1945)*. Brno 1970, str. 177.

¹⁴ AHK, Opis kroniky obce Morkovice.

Např. u rodiny Vítečkovy v Děhylově se ukrýval po mnoho týdnů sovětský válečný zajatec. Gestapu se dostaly zprávy o jeho úkrytu, byl zatčen a J. Víteček byl v Berlíně popraven a jeho žena a dcera poslány do koncentračního tábora.¹⁵ V Drvalovicích se ukrývali spolu s několika českými muži, kteří uprchli z totálního nasazení v Německu, také uprchlí sovětsí váleční zajatci. V listopadu 1943 byli zradou vylákáni a zatčeni gestapem. Současně byla zatčena řada občanů z Drvalovic. Mnozí zahynuli v koncentračních táborech.¹⁶ V obci Ludvíkově byli popraveni E. Doležal a E. Staněk a několik dalších občanů bylo zatčeno, protože po řadu měsíců ukrývali sovětské zajatce. V lese zvaném Perna vybudovali zmljanku, v níž se vystříдалo několik desítek uprchlíků. Sovětsí občané byli vždy po určité době vysláni s doprovodem ke slovenským hranicím a tam převedeni a předáni slovenským vlastencům.

Protože v českých zemích byly partyzánské skupiny ještě v letech 1942 až 1943 spíše výjimkou, sovětsí uprchlíci se vesměs pokoušeli dostat se na Slovensko a odtud dále vstříc frontě. V Dubňanech několik členů ilegální komunistické skupiny vybudovalo v lese Vyšisku úkryt pro takové uprchlíky. Vystříдалo se v něm několik desítek sovětských lidí.¹⁷ Také v mnoha obcích na Uherskohradištsku se ukrývali sovětsí uprchlíci. Např. několik jich bylo ve Slavkově. V blízkém lese vybudovala slavkovská ilegální komunistická strana dva lesní bunkry, v nichž se skrývali uprchlíci stíhaní gestapem a mezi nimi také sovětsí zajatci. Byl tu také N. V. Jastrebov, jenž se později stal velitelem partyzánského oddílu Jan Žižka-Kuriněnko. I v okolí Bobruvky na Českomoravské vysočině našli četní sovětsí zajatci úkryt. Zradou se podařilo gestapáckému agentovi proniknout do skupiny a zjistit i cesty na Slovensko. Gestapo pak udeřilo s veškerou tvrdostí. Tři zdejší občané byli popraveni 18. srpna 1944 v Praze.¹⁸ V obci Radenicích vznikla ilegální skupina, která si vzala za úkol podporovat stíhané osoby. V obci se ukrývalo několik desítek sovětských válečných zajatců. Dne 24. května 1944 obklíčilo gestapo usedlost č. 11 a zatkló v ní všechny členy rodiny Machovy. Zatýkáni postihlo i okolní vesnice.¹⁹ V Komorní Lhotce u Těšina se ukrývali četní sovětsí váleční zajatci, kteří uprchli z táborů u dolů a továren ve Slezsku. Gestapu se podařilo zajistit některé podporovatele a tři z nich byli popraveni. Další byli poslání do koncentračních táborů.²⁰ Mohl bych uvádět další případy. Všechny by byly svědectvím obětavosti našich lidí a jejich odhodláním dát v záuku životy své i svých rodin při poskytování pomoci svým přátelům, sovětským občanům.

V roce 1944, a zejména ve druhé polovině tohoto roku, počet uprchlíků prudce stoupal. Bombardování německých měst rozvrátilo přesnou evidenci německých institucí, takže civilní dělníci i váleční zajatci využívali zmatků po náletech a prchali z dosahu fašistických táborů. Na vesnicích v českých

¹⁵ Sborník *Vám poděkování a lásku Vám*. Brno 1960, str. 53.

¹⁶ AKH, Zpráva MNV Drvalovice.

¹⁷ Tamtéž, Zpráva MNV Dubňany.

¹⁸ Tamtéž, Zpráva MNV Bobruvky.

¹⁹ Tamtéž, Zpráva MNV Radenice.

²⁰ Tamtéž, Zpráva MNV Komorní Lhotka.

zemích i na Slovensku se tehdy zvětšil počet sovětských lidí hledajících pomoc a úkryt.

V polovině ledna 1945 zahájila vojska Rudé armády rozsáhlé útoky mezi Vislou a Odrou. V jejich průběhu vytlačila fašistické jednotky z rozsáhlých oblastí ve Slezsku. Před postupujícími sovětskými armádami hnali fašisté desítky tisíc vězňů z koncentračního tábora v Osvětimi i jeho poboček a evakovaly také asi 70 000 válečných zajatců z táborů v Horním Slezsku. Většinou to byli zajatci sovětské. Evakuace probíhala ve velkých mrazech po silnicích zavátých silnou vrstvou sněhu. Strážní jednotky ve snaze, aby je nedostihly sovětské tankové klíny, nutily zajatce k nadlidským výkonům. Okolo silnic, kudy proudy zajatců procházely, zůstávaly stovky zmrzlých, zastřelených a vysílených sovětských zajatců. Obraz strašlivého utrpení vzbudil v českých vesnicích, jimiž evakuační transporty procházely, vlnu nenávisti k fašistickým zločínům a obrovskou sympatií k jejich obětem. Češi využívali každé příležitosti a poskytovali vyhladovělým zajatcům potraviny, dávali jim teplé oblečení a obutí a hlavně jim pomáhali k útěkům. Stovky uprchlíků se ukrývaly ve vesnicích podél cest, jimiž procházely tyto transporty.

Např. ve Vyprachticích se obyvatelé pokoušeli poskytnout sovětským zajatcům aspoň kousek chleba a vodu. Strážní bili vyprachtické ženy, silnými holemi mlátili zajatce, kteří polomrtví hladem se vrhali na kousky chleba. Pět zajatců bylo ve vesnici zastřeleno. Několika desítkám se podařilo uprchnout a ukryt se ve Vyprachticích nebo v okolních vesnicích.²¹ Okupační orgány v Praze byly natolik vylekány výbuchem nenávisti českého obyvatelstva k fašistům, a sympatiemi a solidaritou s vězni a zajatci, že nařídily, aby váleční zajatci byli evakuováni pouze pohraničním územím osídleným německým obyvatelstvem. Transporty se pak vyhýbaly protektorátu a procházely územím Sudet, kde německé obyvatelstvo se chovalo stále k těmto obětem nacistických zločinů lhostejně a zpravidla ještě nepřátelsky.²²

Sovětské uprchlíci měli značnou účast v ozbrojeném partyzánském boji na našem území. Byli to často vojáci s bohatými frontovými zkušenostmi. Mnozí byli politickými pracovníky Rudé armády. Všichni byli plni nenávisti k fašismu a měli důvod k odplatě svým trýznitelům. Situace v českých zemích nebyla pro rozmach partyzánského hnutí ve větším měřítku až do poloviny roku 1944 příliš příznivá. První partyzánské skupiny, jež vznikly v Čechách v oblasti Brd, byly složeny z ilegálně žijících našich lidí. Objevili se tam však už i první sovětské lidi. Uvádím např. poručíka Vezděněva a pak přibyli další, kteří se stali páteří zdejších partyzánských oddílů.²³

V okolí Bystřice působila partyzánská skupina Sever. Již v první čtvrti roku 1944 se po příchodu sovětských uprchlíků její činnost rozšířila. Do čela jí byl postaven poručík A. Nikolajčík. Pod jeho velením byl vybu-

²¹ Zdeněk Konečný—František Mainuš, *Obozy jenieckie na Górnym Śląsku*. Katovice 1969, str. 122 n.

²² Tamtéž, str. 190 n.

²³ *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*. Praha 1961, str. 116 n.

dován v oderských vrších bunkr a byly zahájeny přípravy k bojové činnosti.²⁴

Veliký význam měli sovětští uprchlíci při rozmachu partyzánského hnutí na Slovensku. Zvláště významnou roli měli na východním Slovensku. Od konce roku 1943 se formovala v okolí Humenného partyzánská skupina Pugačov, v jejímž čele byl poručík A. G. Jemeljanov. Vedle této skupiny vznikly z uprchlíků sovětských i dezertérů ze slovenské armády a ilegálních pracovníků komunistické strany další partyzánské oddíly.²⁵

V době Slovenského národního povstání bojovaly v různých partyzánských brigádách a oddílech stovky sovětských uprchlíků pod velením zkušených partyzánských velitelů.

Do českých zemí přicházeli sovětští uprchlíci od léta 1944 ve velkém počtu a stále častěji tu také zůstávali. Zapojovali se do zdejšího partyzánského hnutí. Lze uvést desítky případů, kdy právě sovětští uprchlíci tvořili podstatnou část nově vzniklých partyzánských skupin a oddílů. Např. v okolí Vsetína vznikla partyzánská skupina Pro vlast, jejímž komisařem byl bývalý zajatec T. Makejev. Později tu působili partyzáni pod velením jiného sovětského uprchlíka Petra Buďka.²⁶ Také v okolí Rajnochovic působila od sklonku roku 1944 partyzánská skupina složená ze sovětských uprchlíků. Protipartyzánským jednotkám se podařilo v únoru 1945 skupinu rozbít a část partyzánů padla.²⁷ V Žeranovicích u Holešova se zdržovali od května 1943 sovětští uprchlíci, kteří vytvořili partyzánskou skupinu Volající hory. V únoru 1944 byl fašistickými jednotkami obklíčen tábor této skupiny a její velitel, sovětský poručík Pavel Uvakin, byl těžce raněn. Další sovětští partyzáni a řada našich občanů byli odvezeni do fašistických mučírny.²⁸ Na Ploštině, která byla na sklonku války vypálena fašistickými jednotkami, se zdržovali sovětští uprchlíci a později z nich tu vznikla partyzánská skupina pod velením Sási Kotljarova. Tito partyzáni, jejichž většina byli bývalí sovětští zajatci uprchlí z táborů, byli součástí brigády Jana Žižky z Trocnova.²⁹

V okolí vesnice Louky u Olešnice se od roku 1943 ukrývali sovětští uprchlíci. Poručík Valentin Berezovský spolu se svými druhy a s přispěním českých obyvatel si zřídili v lesích dvě zemljanky. Na podzim 1944 se tato partyzánská skupina spojila s organizátorskou skupinou Jermakem.³⁰ V oblasti Českomoravské vysočiny, kde bylo vedle východní Moravy nejdůležitější středisko partyzánského hnutí v českých zemích, bojovaly desítky sovětských uprchlíků ve skupinách a oddílech Jana Husi, Jana Koziny, Jermaka a dalších. Jermakovci např. napojením na skupiny uprchlíků na Drahanské vysočině značně posílili své řady a později oddíly Jermak–Porošin způsobily fašistům nemálo starostí.

V únoru 1945 se počet sovětských uprchlíků-partyzánů zvýšil o ty, jimž

²⁴ *Tamtéž*, str. 126 n.

²⁵ *Tamtéž*, str. 140 n.

²⁶ AKH, Zpráva MěstNV Vsetín.

²⁷ *Tamtéž*, Zpráva MNV Žeranovice.

²⁸ *Tamtéž*, Zpráva MNV Rajnochovice.

²⁹ *Tamtéž*, Zpráva MNV Drnovice.

³⁰ *Tamtéž*, Zpráva MNV Louky u Olešnice.

se podařilo s pomocí našich občanů uprchnout z evakuačních transportů. Vznikly nové partyzánské oddíly a skupiny. Např. v severních Čechách okolo Konstantina Zuckovského vyrostla silná jednotka. Tyto partyzánské oddíly se zúčastnily květnového povstání a na sklonku války způsobily fašistům citelné ztráty. Partyzánské hnutí se díky sovětským uprchlíkům rozšířilo i do okupovaného československého pohraničí, do severních Čech i na severní Moravu.³¹

V krátké studii není možné vylíčit plně přínos sovětských uprchlíků pro rozmach našeho partyzánského hnutí. Fašistické bezpečnostní orgány se snažily proniknout mezi partyzány s pomocí zrádců z řad vlasovců. Někdy se jim to podařilo, protože naši lidé ztěžili mohli poznat ihned, zda jde o opravdového uprchlíka nebo o agenta gestapa. Stovky sovětských občanů, jimž se podařil útek z táborů, často velmi dobrodružný, bojovaly na našem území po boku svých československých přátel. Mnozí v tomto boji položili své životy. Často ani jejich spolubojovníci nevěděli jejich správná jména, a tak na našich hřbitovech leží neznámí sovětští partyzáni, kteří splnili svou nejvyšší lidskou povinnost a položili život v boji proti fašismu a za osvobození naší země daleko od své vlasti.

Sovětský svaz poskytl československému partyzánskému hnutí obrovskou pomoc vysláním zkušených partyzánských organizátorů. Např. na Slovensko před vypuknutím Slovenského národního povstání bylo přesunuto letecky nebo přes Karpaty několik organizátorských skupin. Koncem července 1944 to byl partyzánský svazek A. Něvského pod velením pplk. V. A. Karasjova-Štěpanova. Počátkem srpna 1944 přešel na Slovensko partyzánský oddíl kpt. Kvitinského. Na střední Slovensko byla vysazena organizátorská skupina P. A. Velička. V srpnu 1944 bylo na Slovensko vysazeno ještě dalších šest sovětských organizátorských skupin, mezi nimiž byla skupina pod velením T. Poly, základ pozdější brigády J. Žižky z Trocnova.³²

Od poloviny roku 1944 se začalo rychle rozmáhat partyzánské hnutí v českých zemích. Ze Slovenska se na Moravu přesunula brigáda J. Žižky. Ještě v době, kdy tato brigáda byla na Slovensku, byla posílena četnými sovětskými uprchlíky. Např. do jejího štábu, umístěného ve Štiavniku, přišlo 22 uprchlých sovětských zajatců, kteří se ukrývali v okolí Horní Bečvy a v Čeladné. Velitelem této brigády byl Slovák J. Ušiak, komisařem mjr. Murzin, po smrti Ušiakově se stal Murzin velitelem.³³ Významnou organizátorskou partyzánskou skupinou, působící na Moravě, byl Jermak. V noci z 30. září na 1. říjen 1944 byl vysazen v prostoru Račic na Vyškovsku výsadek čítající 22 osob, vesměs sovětských občanů. Velitelem tohoto výsadky, který přijal název Jermak, byl N. Dimitrijevič, komisařem hrdina SSSR L. Železnák.³⁴ Pozoruhodnou práci v partyzánském boji vykonávala partyzánská skupina zvláštního určení Záře. Byla vysazena na Slovensko. Na Moravu přešla oklikou přes Slezsko a okupovanou část našeho pohraničí a po krátkém pobytu v okolí Rusavy odešla na Českomoravskou vysočinu.

³¹ *Partyzánské hnutí*, str. 407 n.

³² *Tamtéž*, str. 169 n.

³³ *Tamtéž*, str. 323 n.

³⁴ AKH, Zprávy z MNV okresů Vyškov, Blansko a Brno-venkov.

Jejím velitelem byl kpt. Faustov.³⁵ V českých zemích působila ještě řada sovětských partyzánských skupin a oddílů, které do svých řad přijímaly české občany i sovětské uprchlíky.

Partyzánsťi organizátoři, přicházející z SSSR, vykonali obrovskou práci při rozvíjení ozbrojeného boje na československém území. Jejich podíl na vítězství nad fašismem a při osvobození naší vlasti byl veliký.

Když vypuklo Slovenské národní povstání přispěchala mu vojska Rudé armády na pomoc. Rozpoutala se krvavá bitva v Karpatech, kde spolu se sovětskými vojáky bojovali také vojáci 1. čs. armádního sboru v SSSR pod velením generála L. Svobody. Sověťští a naši vojáci překonávali zuřivý odpor nepřítel a krok za krokem se přiblížili k československým hranicím na počátku října 1944 je přešli a v následujících osmi měsících se odehrávaly na našem území krvavé osvobozovací boje, v nichž se utvrzovalo přátelství mezi našimi a sovětskými národy.³⁶

Na československém území, v týlu nepřítel, bez přestání napadali partyzáni fašistické jednotky a ničili živou sílu i techniku nepřítel. Bylo tomu tak na Slovensku, kde po zatlačení slovenských povstalců do hor partyzánské oddíly i v nejtěžších zimních podmínkách zasazovaly fašistům citelné údery. Také na Moravě partyzánská činnost v zimě 1944/45 zesílila a obdobně tomu bylo v Čechách. Nepřítel provedl několik těžkých úderů proti partyzánskému hnutí na Moravě. Nasadil proti partyzánům na východní i západní Moravě silné vojenské a policejní jednotky, brutálně trestal pomocníky partyzánů a terorizoval civilní obyvatelstvo veřejnými popravami, ale marně. Od října prováděly početné fašistické oddíly rozsáhlý útok proti partyzánské brigádě J. Žižky. I když jí způsobily citelné ztráty, velitel J. Ušiak, aby nepadl do zajetí spáchal sebevraždu a mjr. Murzin, těžce raněný se stěží zachránil, nepřítel se nepodařilo brigádu zničit. Brzy brigáda zasazovala nepříteli znovu těžké údery.

V únoru 1945 provedli fašisté silné údery proti partyzánům na Českomoravské vysočině. Během nich utrpěl značné ztráty zejména Jermak, když část jeho štábu byla zničena. Ale ani krutý teroristický postup proti pomocníkům partyzánů a jejich rodinám nezbavil partyzány nejdůležitějšího spojence, civilního obyvatelstva. Partyzáni nacházeli i nadále úkryt, potravu a pomoc na vesnicích na Moravě i v Čechách.

Stateční sověťští občané, kteří působili jako partyzáni u nás se zapsali trvale do paměti tisíců našich obyvatel. Např. na Moravě se s úctou vzpomínají jména partyzánských velitelů mjr. Murzina, mjr. Orlova, mjr. Melnikova, kpt. Fomina, kpt. Labunského, kpt. Faustova a dalších. Mohl bych jmenovat desítky sovětských velitelů, z nichž někteří obětovali své životy v boji proti fašismu a za osvobození naší vlasti a leží na našich pohřebištích jako věčná připomínka bojové spolupráce mezi našimi národy.

Když se k působení partyzánských brigád a oddílů přiblížila osvobozená vojska Rudé armády, partyzáni jim pomáhali přímo v bojích. Jsou známy četné případy, kdy partyzáni se zmocnili opěrných bodů v nepřátelské obraně, osvobodili vesnice a dokonce i města a drželi je do příchodu

³⁵ Tamtéž, Zprávy z MNV z okresů Žďár n. Sáz. a Blansko; *Partyzánské hnutí*, str. 354 n.

³⁶ O bojích v Karpatech viz A. A. Grečko, *Přes Karpaty*. 2. vydání, Praha 1974.

osvobozeneckých jednotek. Nedovolili ničit důležité komunikace, zachránili řadu mostů, železničních stanic a továren. Od Dukelského průsmyku až do českých zemí se mnohokrát opakovala nezapomenutelná setkání, kdy vysílení partyzáni se setkali se svými bojovými druhy, vojáky Rudé armády. Kolik to bylo radosti. Muži zoceleni strádáním se nestyděli za slzy.

Českoslovenští partyzáni se zúčastnili na mnoha místech bojů o naše města a vesnice po boku vojáků sovětských. Uvedu případy z území Moravy. Dne 18. dubna 1945 pronikly jednotky 1. gardové jezdecko-mechanizované skupiny generála Plijeva hluboko do nepřátelské obrany Brna a osvobodily řadu vesnic a také města Ivančice a Oslavany, zejména tamní elektrárnu, která dodávala elektrický proud do Brna. Sovětských vojáků bylo málo a po protiútoky nepřítele se ocitli téměř v obklíčení. Početný partyzánský oddíl Josefa Hybeše v těchto těžkých dnech spolu s vojáky sovětskými držel linii obrany. Partyzáni hlídkovali v lesích a po téměř týdenních bojích se připojili k sovětským jednotkám útočícím na Brno.³⁷

Na východní Moravě partyzáni brigády J. Žižky obsadili důležité město Vsetín a v tomto prostoru bojovali spolu s vojáky sovětskými a československými.³⁸ Obdobně tomu bylo v Chřibech, kde partyzáni ze skupiny Olga po spojení s osvobozeneckými vojsky byli začleněni do jedné sovětské jednotky a s ní se zúčastnili závěrečných osvobozovacích bojů.³⁹

Češi a Slováci čekali s nedočkavostí na příchod osvoboditelských vojsk. Nechtěli však zůstat nečinnými. Chtěli svým bojovým druhům pomoci. Jak dosvědčují sovětské vojenské prameny i vzpomínky účastníků bojů na našem území, českoslovenští občané pomáhali sovětským vojákům všemi způsoby. Poskytovali jim informace o rozmístění nepřátelských odporů, vodili je skrytými cestami do týlu nepřítele, upozorňovali je na skupinky záškodníků apod. Na mnoha místech zachránili důležité mosty před zničením, pomáhali stavět zničené mosty a opravovat komunikace. Často spolu se sovětskými vojáky se zúčastnili bojů. To vše sovětské velitelé i vojáci vysoce oceňovali a přijímali jako projev přátelství a bojové družby.⁴⁰

Přijetí sovětských osvoboditelů našim obyvatelstvem, Čechy a Slováky, bylo neobyčejně vřelé. Bývalí účastníci osvobozovacích bojů v Československu nikdy nezapomenou na chvíle příchodu do našich měst a vesnic. Muži, ženy i děti, všichni byli jakoby zmámeni radostí. Víтали sovětské vojáky jako své nejlepší přátele, jako své nejbližší příbuzné. Takových nezapomenutelných střetnutí byly statisíce a ani nejlepší spisovatel nedokáže plně popsat tehdejší atmosféru přátelství a vzájemné lásky.⁴¹

Naši občané si byli vědomi velkých obětí, které sovětské národy musely přinést, aby milióny Čechů a Slováků dosáhly svobody. Pohled na zakrvácené a zhroucené postavy mladých a před několika okamžiky ještě zdravých a veselých sovětských vojáků zastínil i největší radost z osvobození. Zranění sovětských vojáků byli našimi lidmi ošetřováni s největší péčí. Naši lidé se snažili nahradit jim v jejich těžkých chvílích teplo vzdáleného domova.

³⁷ *Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945*, sv. 2., Praha 1965, str. 238.

³⁸ *Tamtéž*, str. 329.

³⁹ František Mainuš—Pavel Beneš, *Ve jménu přátelství*. Brno 1975, str. 113 n.

⁴⁰ Viz např. Zdeněk Konečný—František Mainuš, *Vybojovali nám mír*. Praha 1961.

⁴¹ Řadu vzpomínek líčících atmosféru osvobození přináší kniha Z. Konečný—F. Mainuš, *Nezapomenutelné jaro*. Praha 1965.

Pohřby padlých sovětských hrdinů se měnily na manifestace přátelství mezi našimi národy a národy SSSR na nichž naši občané slibovali, že nezapomenou na velké oběti, které sovětské národy přinesly za osvobození Československa. Hroby padlých sovětských vojáků jsou opatrovány s pietou nejen starší, ale zvláště naší mladou generací.

Události před 30 lety, těžké osvobozovací boje, posílily přátelství mezi národy Československa a SSSR. Krvavé oběti, jež přinesli sovětská lidé za naše osvobození, za zničení fašismu i krev prolitá našimi vlastenci, to vše tvoří trvalý vklad do pevných bratrských vztahů mezi Československem a Sovětským svazem i po uplynutí tří desetiletí od velkého vítězství nad fašistickým Německem.

ДРУЖЕСКИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКИХ И СОВЕТСКИХ ГРАЖДАН В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В первой части своей работы автор обращает внимание на взаимоотношения чехословацких и советских граждан на территории Германии. Первые там были в качестве рабочих, посланных туда оккупационными органами на принудительные работы, последние, мужчины и женщины, в качестве пленных, увезенных нацистами с временно оккупированной территории СССР. Наши граждане, используя все средства, помогали советским пленным переносить все тяготы их жизни. И на территории Чехословакии советских людей, бежавших из нацистских концлагерей, принимали как своих друзей и всячески им помогали.

Во второй части своей работы автор рассматривает характер отношений советских партизан к чешскому и словацкому населению. В тяжелых боях развивались тесные и дружеские отношения между представителями нашего и советского народа.

В третьей части автор исследует отношение, с которым встретились советские воины, борющиеся за освобождение Чехословакии. Чехи и Словаки принимали советских бойцов с чувством большой благодарности и дружбы.

В годы второй мировой войны укрепились дружеские отношения между нашим народом и народами СССР. Они стали важным вкладом в отношения послевоенного периода, когда при совместном строительстве социализма в наших государствах они приобрели новые качества.